

УДК 007 : 304 : 659.3

«ЖІНОЧЕ ПИСЬМО» ЯК ЕСТЕТИЧНИЙ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

ІВАНОВ Микола,

журналіст,

Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, Київ, Україна, e-mail: nox.vertigo@gmail.com

*У статті на широкому фактологічному матеріалі проаналізовано магістральні проблеми сучасної феміністичної літературної критики. Основна увага сфокусована довкола феномена *écriture féminine* (жіночого письма) і способів репрезентації фемінності у тексті. У дослідженні істотний акцент робиться на діалектичній динаміці становлення та розвитку дисципліни, окреслюються визначальні етапи формування теоретичної платформи феміністичної критики, робиться спроба зіставлення західних критичних практик із аналогічним вітчизняним досвідом. У роботі застосовується окремі методи літературної компаративістики та герменевтики, історичний та діалектичний методи. Поряд із оціночною стратифікацією й академічною оцінкою «жіночого письма» у статті значне місце відводиться структурним культурологічним дослідженням, асоціативним лабіринтам і ланцюгам, що з'ясовують роль феміністичної критики у творенні сучасного канону української літератури.*

Ключові слова: феміністична критика, гіпотекст, андротекст, тілесність, *écriture féminine*, гендерна ідентифікація.

Вступ. «Жіночий рух», що надзвичайно активізувався у 1960-х рр., не з'явився в епістеміологічному вакуумі, але спирався на тривалу історичну традицію, що своїми витокami сягає в епоху Великої французької революції. У середині ХХ ст. фемінізм уже послуговувався каталогом ортодоксальних публіцистичних творів і маніфестацій – від украї політизованого «Походження сім'ї» (1884 р.) Фрідріха Енгельса аж до по-інтелектуалістськи вишуканого «Власного простору» (1929 р.) Вірджинії Вулф.

Гендерна проблематика – одна з найважливіших царин посткласичного мислення, без якої неможлива сучасна критична теорія. Фемінізм як самодостатній і надзвичайно впливовий напрям критики й особлива світоглядна ціннісна орієнтація в ХХ ст. знайшов методологічні підстави в постструктуралізмі та деконструкції, психоаналізі та соціології [6].

Загалом проблематика «гендерної філософії» є складовою частиною більш глобального і всеохопного діалогу між традиціоналізмом і модернізмом.

Можна без перебільшення стверджувати, що саме психологія *femme modern* була одним із найбільших відкриттів для епохи *Fin de siècle*. Новітні дослідження оприявнили цю психологію у творах Лесі Українки, Людмили Старицької-Черняхівської, Марії Башкирцевої, Ольги Кобилянської та багатьох українських письменниць-протофеміністок. Феномен *écriture féminine* (жіночого письма) є надважливим для розуміння комунікативних практик модернізму, адже в ньому – на рівні тонкого нюансування – зосереджений індивідуальний досвід, а також проблеми «нової моралі» й «нової сім'ї», жіночої незалежності й інверсії традиційних гендерних ролей. Вивчення проблем гендерної презентації займалася ціла низка українських дослідників. Зокрема, гендерній проблематиці і, вужче, феміністичній критиці, присвячені роботи С. Павличко, Н. Зборовської, Н. Сидоренко, Т. Старченко, А. Волобуєвої, І. Киянка, Н. Остапенко, М. Скорик, Л. Таран, а також російських науковців: Н. Ажгіхіної, О. Вороніної, О. Здравомислової, А. Кириліної та ін.

Усе вищезазначене обумовлює винятковий інтерес до феміністичної проблематики й визначає *мету дослідження* – з'ясувати істотні аспекти феномену «жіночого письма», знайти координати гендерної проблематики в парадигмальних рамках історичного діалогу між модернізмом і традиціоналізмом. Серед *головних завдань* роботи: проілюструвати шляхи критичної актуалізації світоглядних та естетичних інвектив феміністичної критики у світлі конфліктогенних мотивів сьогодення, зокрема – зіткнення цивілізаційних цінностей. *Об'єктом* дослідження є способи текстувальної репрезентації фемінності в літературі, *предметом* – соціолінгвістичний та естетичний аспекти «жіночого письма».

Методи дослідження. Основні методи дослідження зав'язані на пошуку нових асоціативних і культурних парадигм сучасного феміністичного дискурсу; застосовується культурно-порівняльний аналіз, робиться спроба дешифрувати культурні коди досліджуваного феномену, з'ясувати культурологічний контекст, визначити гуманітарні резонанси за допомогою компаративістики, деяких аспектів герменевтики тощо. Робиться спроба начерку діалектичного й історичного становлення означених аспектів феміністичної критики.

Результати й обговорення. У 1970-х роках спостерігається своєрідний тектонічний злам у феміністичному дискурсі. Фокус уваги дослідників переміщується з «андротекстів» на «гінотексти». Саме у цей період Елейн Шовалтер висуває досить широкий термін «гінокритика», об'єктом якого, у баченні дослідниці, є «історія, стилі, теми, жанри й структури жіночого письма, психодинаміка жіночої творчості, траєкторія особистої чи групової жіночої кар'єри і розвиток чи закони жіночої літературної традиції» [15, с. 145]. З'ява гінокритики безумовно є етапною подією для феміністичного дискурсу.

З самого початку феміністична критика мала еклектичну й міждисциплінарну природу, позаяк послуговувалася окремими методами інших авторитетних напрямків критики: соціолінгвістики, структуралізму, різних марксистських шкіл тощо. У 80-х і 90-х рр. ХХ ст. феміністична критика відійшла від гострих соціальних інвектив: замість того, щоб атакувати маскулінну систему образів світу, вона почала вивчати внутрішню природу жіночого світу, так як він постає у текстах. Виокремлення особливого «жіночого письма» стало етапною подією для дискурсу і спричинило скруппульозну ревізію літературного канону і повернення у нього забутих імен.

Жіноче письмо. Теза про «маскулінність» мови була висунута на початку 1980-х років дослідницею і критиком Дейл Спендер. Цій теорії присвячена її книга «Чоловік створив мову», що побачила світ у 1981 р. У баченні Спендер мова це зовсім не нейтральний й універсальний посередник, як свого часу вважали класицисти, але – інструментально й на рівні нюансування – підтримує інституційну респектабельність маскулінного дискурсу. Найкраще – лексично й у сенсі метафоричного діапазону – мова репрезентує всі класичні атрибути патріархату: наприклад, практично вся інструментальна лексика пов'язана з правничо-репресивною системою є принципово – за інтонацією, забарвленням й конотаційно – чоловічою. Теорія Спендер набула широкого поширення, але, водночас, натовхнула на різку критику, зокрема з боку Сандри Гілберт і Сюзен Губар, які висловили чимало аргументованих заперечень у своїй праці «Сексуальна лінгвістика: стаття, мова, сексуальність» [15, с. 154].

Аргументи дослідників із обох таборів проте не давали відповіді на те, чи може існувати специфічно жіноча мова. Саме у зв'язку з цим, французькі теоретики деконструкції висунули цікаве припущення про існування *écriture feminine* – жіночого письма. Цей термін був вперше ужитий дослідницею Елен Сіксу у її книзі «Сміх медузи» й станом на сьогодні набув безпрецедентного поширення у феміністичному дискурсі.

«Жіноче письмо» Е. Сіксу розуміє передусім як вільну гру значень у рамках послабленої граматичної структури: «Неможливо визначити жіночу практику пись-

ма, і завжди буде неможливо, оскільки цю практику не можна теоретизувати, класифікувати, кодувати... вона завжди переверуватиме дискурси, регламентовані фаллоцентричною системою; вона відбувається і відбуватиметься в інших сферах, ніж ті, які підпорядковані філософсько-теоретичній диктатурі. Вона буде доступною тим, хто руйнує автоматизм, периферійним постатям, котрі не підкоряються жодному авторитету» [15, с.153].

Цей пасіонарний текст водночас пояснює і демонструє, що таке це «жіноче письмо». Е. Сіксу жорстко відкидає будь-які спроби екстраполяції позитивізму на феміністичні студії й ніби повертає нас до первісної стихійності творення смислів, інтуїтивізму Бергсона й віталістських філософських напрямків середини минулого сторіччя. Її текст відлунує міфогенними мотивами і сам фіксує процес міфотворення, актуалізацію глибинно-архетипного мислення.

На думку Е. Сіксу «жінки повинні писати крізь своє тіло. Вони мають винайти невразливу мову, що зруйнує розподіли, класи й риторику, правила й коди, вони повинні потопити, прорвати, вирватися з обмеженого дискурсу контролю, зокрема того, що висміює саму ідею вимовлення слова «мовчання»... Такою є сила жінки, що, змітаючи синтаксис, розрізає ту знамениту нитку (лише крихітну ниточку, кажуть вони), яка слугує чоловікам за сурогатну пуповину» [15, с.155].

У цьому уривку, як бачимо, літературознавчі інтенції переплітаються з політичними інвективами. Цей апологічний, за своєю сутністю текст Е. Сіксу, серед іншого, несе у собі істотну частину відзначеного ще Гарольдом Блумом «соціального ідеалізму» й утопічного доктринерства [2, с. 598]. Разом із тим, текст Е. Сіксу добре вписується у виднокіл есенціалістської європейської думки епохи *Fin de si cle* – тут маємо ще одне, можливо й не усвідомлене, звернення до історії. Інтелектуалка Е. Сіксу інтуїтивно переживає типову для європейської думки кінця сторіччя потребу в новій теогонії. Подібну метафізичну потребу свого часу – у значно яскравішій формі – висловив Герман Брох – знаменитий творець «Смерті Вергілія», можливо, останньої великої елегії Західного Канону. У пропонованому уривку Г. Брох формально розмірковує про універсальний геній Ф. Кафки, але його роздуми торкаються кожного творчого індивідуума, що «досяг стадії вибору: або поезії під силу дорости до міфу – або вона банкрут». Далі Брох продовжує: «Передчуваючи нову космогонію, нову теогонію, яку йому треба було завершити, змагаючись зі своєю любов'ю до літератури, зі своєю відразою до літератури, відчуваючи граничну неповноту будь-якого художнього підходу Кафка вирішив (як і Толстой, що опинився перед схожим вибором) залишити царину літератури і просити про знищення своєї творчості; він просив про це в ім'я того всесвіту, чию нову міфічну концепцію він щойно осягнув» [2, с.245].

Такі настрої були досить тенденційними для європейської історії *Fin de si cle*, й Е. Сіксу лише втрапляє у цей розповсюджений інтелектуальний тренд. Однак, на відміну від Г. Броха, у неї ми знаходимо не лише елегійну інтелектуальний потяг до нового міфотворення, але й потужний соціальний нарратив, типовий для великих ідеологічних течій, зокрема для марксизму. Ідеологічна концепція Е. Сіксті має виразний есхатологічний контур, адже у своєму грандіозному пориві намагається «винайти невразливу мову, що зруйнує розподіли, класи й риторику, правила й коди», яка повинна будь-що «вирватися з обмеженого дискурсу контролю» [15, с.154]. Якщо перше твердження ще можна вважати белетризованим прикладом утопістської соціальної програми, то друге має агресивну метафізичну природу і відкидає всі маскулінні, моністичні політичні нарративи, що знайшли своє втілення у єврейсько-християнській традиції.

У цьому уривку дуже цікавим є ще й те, що на думку дослідниці, на «жіноче письмо» повинен прямо проектуватися досвід жіночого тіла. Унікальний досвід «тілесності», що останнім часом став все частіше препаруватись у західних наукових літературознавчих дослідженнях в українському дискурсі, на жаль, досі не знайов

послідовної рецепції. Маємо лише поодинокі приклади. Найвідоміший – спроба сенсуалістської рецепції «тілесного досвіду» творів Михайла Коцюбинського, здійснене Соломією Павличко [5]. Менш відомий – думки критика й кінознавця Людмили Лемешеви, яка, пишучи про покоління «шістдесятників», зауважила, що вони намагалися «пережити історичний процес як інтимний душевний, часом тілесний досвід». Справді інтимні мікроподії часто резонують із соціальними макростанами.

Наявність аналогічного досвіду в українській традиції (навіть коли це прямо не стосується феміністичної критики) показує, що «досвід тілесності», практика «писання крізь своє тіло» є не лише атрибутивним набутком феміністичної критики, але є ревалентним. Передусім йдеться про практику ототожнення свого тіла й національної історії, етосу. Так, Василь Стус за життя був послідовним критиком і цензури радянського зразка, і так званої «новопатріотичної цензури», що схильна замовчувати окремі сторінки історії, акцентуючи на національних «тріумфалізмах». Про такий «патріотизм» В. Стус свого часу був дуже невисокої думки, назвавши його «чеснотою навпаки»: «... Ця гангрена болю видається за патріотизм». Поет говорив про духовно-історичне тіло етносу як про власне:

*Горде тіло моє нецензурне!
Що мені з тобою робити?
Куди податися?
Як узаконити тебе?
Щоб узвичаєне предками,
круглим моїм дитинством,
госторюю молодістю моєю,
Назвати своїм!
Тіло моє!
Четвертоване ерою.
Заборонене та мов,
Що мені з тобою робити?*

У цьому уривку відкарбувався унікальний досвід переживання тілесності власної історії поза будь-якими кон'юнктурними й ідеологічними «ампутаціями». Цей досвід ніби засвідчує, що переживання історії через тілесний досвід, «писання крізь тіло» є не лише атрибутом феміністичних теорій, але може бути ревалентним.

Принципове порівняння зв'язків із традицією і проголошення курсу на «вихід з дискурсу контролю» роблять Е. Сіксу типовою представницею гуманітарного тренду, що домінує в суспільних науках останнього півстоліття. Йдеться, передусім, про Мішеля Фуко й цілу школу французьких ревізіоністів середини минулого століття, які, як правило, сповідують моральний релятивізм і стоять на платформі постмодернізму. Цю «ментальну генерацію» пов'язує спільне для всіх відкидання метафізичного закону й легітимізація спонтанності як єдиної творчої норми. Відтак, освячені традицією терміни, як наприклад, «метанарація», «одноголосність», «фундаментальність», «присутність» сприймаються як прояви авторитарної істини чи надмірної однозначності, що властива чистій фемінності/маскулінності, або – ширше – юдео-християнській традиції. Саме через це, подібні терміни в західній критиці зараз використовуються для того, щоб когось дискредитувати, розвінчати – аж до «комплексу Герострата». Протилежно до старих принципів і стабільних істин терміни «різноманітність», «відмінність», «гетерогенність», «відсутність» сприймаються як позитивна альтернатива [9, с. 84]. Цьому явищу ще належить дати відповідну оцінку. Важливі кроки у цьому руслі зробив папа-емерит Бенедикт XVI (Йозеф Ратцінгер) у своїх етапних творах про дегуманізацію й нігілізацію європейського гуманітарного простору.

Ще однією програмною маніфестацією експресивного тексту Е. Сіксу можна вважати прагнення «вирватися з обмеженого дискурсу контролю, зокрема того, що ви-

сміює саму ідею вимовлення слова «мовчання» (*курсив мій* – М. І.). «Мовчання», на яке прозоро натякає Е. Сіксу, це, звичайно, зовсім не наратив «неприсутності», а щось значно глибше. Цим твердженням дослідниця вводить нас у вишукано-інтелектуальний обшир тонкого нюансування. Парадигма «Silent Form» («мовчазної форми»), на яку у своїх дослідженнях нерідко посилається Ольга Седакова, – є прямим запозиченням із поезії Джона Кітса:

*Thou, silent form, dost tease us out of thought,
As doth eternity: Gold Pastoral!* («Ode on a Grecian Urn»)

У цьому уривку натрапляємо на блискучу метафору і, водночас, на лаконічне тлумачення парадигми Е. Сіксу («Ти, мовчиш формо, воістину виманюєш нас із думки, // як це робить вічність: Золота Пастораль!»). Справдні «silent form» Е. Сіксу не просто перерізає умовності синтаксису (цю «сурогатну пуповину»), а виводить нас «із думки», тобто з маскулінного неоплатонічного дискурсу думки, який визначає наші інтелектуальні обишири і до того ж, був чудово засвоєний – через бл. Августина і св. Фому – християнством. На думку Е. Сіксту, саме виходячи за обшир цього дискурсу, ми опиняємось на порозі творення нової «жіночої мови».

Але повернемося у практичну площину «жіночого письма» і фемінної репрезентації у тексті. Як бачимо, «жіноче письмо» пов'язане, серед іншого, й зі свідомою трансформацією соціокомунікативних норм: послабленням синтаксичних конструкцій й запозиченням «чоловічої лексики».

Щоб зрозуміти всю важливість «жіночого письма» і, ширше, текстуальних феміністичних наративів, поглянемо на український досвід. Найяскравішим прикладом тут стає, як мені видається, саме творчість Оксани Забужко, зокрема її «Казка про калинову сопілку». В якийсь момент перед героїнею цієї «казки» навіть відкривається можливість прийняття монастирської схими, яка, на думку Юлії Кристеві, теж є своєрідною інверсією осягнення жіночої тілесності – в умовах диктату жорсткого августинівського погляду на стать відбувалася лише через страждання. Справді в монастирі – цій *respublica Christiana* – тілесна чуттєвість знаходить свій вираз хіба що у формі витонченого мазохізму, пов'язаного з виснажливими аскетичними практиками.

Однак, якщо «Калинова сопілка» й інші неназвані твори О. Забужко несуть феміністичні інвективи на рівні фабульності, то проблема «жіночого письма», про яку тут йде мова, найкраще заторкує саме роман «Польові дослідження українського сексу», поява якого в українських умовах спричинила гучний скандал (зрежисований, не в останню чергу, самою авторкою). Незважаючи на резонанс, цей роман можна вважати програмним твором. Письменниця в ньому не без задоволення вдається до підривання традиційних ціннісних матриць українського літературного канону. Вадим Скуратівський назвав роман «першою послідовною спробою української літературної відвертості», а Олег Ільченко – «проривом, подібним до Котляревського з його *Енеїдою*» [1, с. 173]. Поява цієї книги наново (з часів запеклих літературних спорів 1980-х, зокрема й на шпальтах «Літературної України») інспірувала численні дискусії про жіноче письмо й феномен жіночої сповідальності.

Одразу відкинемо традиційні для патріархального постколоніального дискурсу ригористичні «випади» проти «сексуального гіперреалізму» в романі, що найяскравіше втілилися в інфантильному максималізмі заяви Лариси Березовчук про те, що їй не цікаво все, «що коїться в ліжку між чоловіком і жінкою». Об «сексуальну сторону» роману свого часу було зламано чимало списів. Натомість нині, коли цілий ряд знакових перекладів і творів вітчизняної літератури показали всю широту й інваріативність сексуальної презентації, такі твердження, здається, вже нікого не дивують.

Найбільш скандальний аспект «Польових досліджень» це аж ніяк не «сексуальна одісея» головної героїні, а її мова. Ненормативна лексика в устах жінки виявилась чи не найпотужнішим засобом підривання традиційного канону. Сама О. Забужко прокоментувала це так: «На мій великий подив, – це виявилось найдражливіше – мови роману не прийняли навіть ті, хто загалом поставився до нього навіть зовсім прихильно, а то й ентузіастично».

Цікаво, що саме мова героїні, а не preparatoція табуйованих сексуальних тем призвела до своєрідної революції в українському дискурсі. Такий стан речей укотре продемонстрував хворобливий консерватизм українського дискурсу, його зосередженість на постколоніальних ціннісних матрицях. Як не дивно, в європейській та північноамериканській традиціях використання ненормативної лексики в сенсі феміністичної літератури вже давно перетворилося на усталену стратегію, до якою авторки-феміністки вдаються, серед іншого, й для наочної демонстрації реверсивності гендерних ролей. Треба відзначити, що свідоме порушення і деструкція комунікативних норм уже давно перетворилась на одну з найважливіших стратегій модернізму. Про це промовисто свідчать такі знакові сучасні практики, як «потік свідомості» (що, ймовірно, витоками сягає спірітуалістичної практики «автоматичного письма»).

Такий досвід має безліч прецедентів у знакових зразках феміністичної літератури, наприклад, у романі відомої американської письменниці Еріки Джонг «Страх польоту» (1973). Цей текст можна вважати своєрідною феміністичною маніфестацією: героїня у романі узурпує класичну для чоловічого світу порнографічну метафорику й іншу «нежіночу» лексику. Таку інтуйтивну, нонконформістську поведінку протогоністки можна вважати глибинною метафізичною диверсією проти інституційної респектабельності патріархального світу представленої передусім «силовими» і владними інститутами – армією, монархією, правничо-репресивною системою тощо.

Нетипова мовна репрезентація героїні через порушення комунікативних норм і привласнення маскулінної лексики демонструє гендерну ревалентність і відносність соціальних моделей поведінки індивіда. Американська дослідниця С. Р. Сулеймен вбачає у цьому нецензурному наративі травестійне пародіювання авторської манери таких апологетів маскулінності, як Ернест Гемінгвей, Генрі Міллер і Норман Мейлер. Також С. Р. Сулеймен вважає, що Еріка Джонг у своєму романі вперше в історії «жіночого письма» поєднує «першу особу присвійного займенника з непристойним іменником».

Повертаючись до О. Забужко, можна відзначити, що після виходу її роману дискусія про експліцитні й імпліцитні властивості «жіночого письма» набула особливої гостроти. Так, приміром, критик Ростислав Семків вважає «пасткою» те, що, на його думку, О. Забужко у своєму романі зреклася традиційних фемінних наративів й намагається поборота патріархат його ж агресивно маскулітними методами, зокрема брутальною лексикою. «Патріархальний світ для опанування себе вимагає авторитарної волі, раціональної регламентації та агресії – рис, які традиційно асоціювалися з чоловіками і які – так і є – накидаються жінці, тільки-но вона починає змагатися з чоловіками на рівних» [5]. У цьому зауваженні ми спостерігаємо системну епістеміологічну помилку: безособова формула «традиційно асоціювалися» тут є не науковим аргументом, а своєрідним безапеляційним вихідним положенням, а відтак чоловіча «зрегламентованість й агресія» і жіноча «ірраціональність» тут набувають конститутивних рис.

«Західний канон» і спроби його феміністичної ревізії. Феміністичний дискурс значно старіший за будь-яку літературознавчу колу сучасності і тому претендує на найбільшу інституційну респектабельність. Одна з найістотніших інвектив феміністичної критики у всіх її формах (від радикальних до поміркованих й соціально-кон-

структивістських напрямків) це перегляд Західного Канону – загальноприйнятого й універсального (як вважалося принаймні до 60-х років ХХ ст.) каталогу літературних творів, які у своєму різноманітті й, водночас, у глибинній інтертекстуальній єдності становлять найпотужнішу ціннісно-естетичну матрицю класичної західної цивілізації. Феміністична критика поставила під сумнів не стільки сам Канон, скільки принципи й критерії його укладання. Саме з цього приводу у 60-х і 80-х роках велися пристрасні й виснажливі інтелектуальні баталії, під час яких літературні «ревізіоністи» й «традиціоналісти» послідовно намагалися вирвати один у одного статусну й репутаційну гілку першості. У США ревізіоністські намагання перегляду канону навіть нині викликають потужний інтелектуальний спротив у колах традиційної критики, яка спирається на еліотівські й постемерсоністські критичні підходи.

У своїй фундаментальній праці «Західний канон» відомий літературний критик і професор Єльського університету Гарольд Блум критикує так зв. «школу ресентменту» до якої, в його баченні, належить і феміністична критика [2, с. 17]. Зокрема, він піддає гострій критиці спроби радикального перегляду літературного канону, який відкидає естетичні критерії і зосереджується на расовому або гендерному детермінізмі: «Якщо літературний канон – продукт виключно класових, расових, гендерних та національних інтересів, те саме, гіпотетично, можна було би сказати про інші мистецтва, наприклад, музику або малярство. Матісса та Стравінського, в такому разі, теж варто разом із Джойсом та Прустом дезавувувати як мертвих білих європейських чоловіків. Я спостерігаю за натовпами нью-йоркців на виставці Матісса і думаю: невже їх привела сюди суспільна обумовленість?»

Коли школа ресентменту переможе серед істориків та критиків мистецтва, як перемогла у філологічній освіті, невже на Матісса перестануть ходити, а натомість організовано попрямують на базгранину «Герілья Гьорлз»? Безглуздість цих питань очевидна, коли згадуєш велич Матісса, і так само Стравінському не загрожує, що балетні компанії світу замінять його твори політично коректною музикою. Чому ж тоді література настільки вразлива перед натиском соціальних ідеалістів? Одна з відповідей, можливо, така: через поширену ілюзію, що для створення та сприйняття художньої літератури (як ми звикли її називати) потрібно менше знань і менше технічних навиків, ніж у інших мистецтвах.

Якби ми всі говорили нотами або мазками пензля, думаю, Стравінський з Матіссом потрапили би під той самий удар, що й канонічні літератори. Примушуючи себе читати всі ті численні твори, що висуваються як альтернатива Західному канону, я постійно ловлю себе на думці: ці претенденти, напевно, вірять, що все своє життя розмовляли прозою або що їхня відвертість – це вже готова поезія, яка потребує лишень косметичного редагування» [2, с. 601-602].

Таким чином, на думку Г. Блума, існують або естетичні цінності, або расовий, класовий, гендерний детермінізм. «Школу ресентменту», до якої Г. Блум зараховує і феміністичну критику, він відносить до «соціальних ідеалістів», котрі, як і будь-які утопісти, наперед приречені на поразку, через ефемерність і необґрунтованість своїх соціальних й ціннісно-естетичних претензій. Більшість його опонентів з феміністичного табору натомість переносять фокус уваги з естетичних на соціальні аспекти критики й стверджують, що соціальна зарядженість на одному рівні з естетикою може бути канонотворчою силою. Нині феміністична критика, беручи за критерій існування «жіночого письма», послідовно витворює власний літературний канон, який хоч і існує у тісному сполученні з Західним Каноном, але має власні центри тяжіння й ієрархію.

Висновки та перспективи. Перехід від постмодернізму до його альтернатив – метамодернізму та нового історизму мав вплив і на феміністичний дискурс: він став став гнучкішим, компроміснішим, відійшов від ідеологічного монізму та пошуку

універсальних наративів. Разом із тим дослідження великого корпусу феміністичної критики показало, що станом на сьогодні класичні маскулінні наративи втрачають свою односторонність і стають релевантними. Підривна манера «жіночого письма» сміливо узурпує традиційну чоловічу метафорику й часто використовує її для іронічної травестії «маскулінної прози».

Нетипова для традиційного українського дискурсу манера «жіночого письма» постійно інспірує нові витки феміністичної дискусії. В українських феміністичних студіях спостерігається певна поляризація у підходах. Консервативна феміністична критика й надалі досліджує різні форми жіночої репрезентації (присутності і *неприсутності*) у тексті, натомість передові феміністки займаються безпосередньо феноменом «жіночого письма».

Безумовно, феномен «жіночого письма» найкраще розкривається в кількох аспектах, ключовими серед яких є – як це показало дослідження – специфічна естетика й досвід тілесності. Дослідження досвіду тілесності в рамках «жіночого письма» все ще залишається справою майбутнього, досі у цьому напрямі зроблені лише дуже поодинокі й несистематичні кроки. Також дослідження показало, що чимало практик, які раніше вважалися принципово феміністичними, насправді є старими, трансформованими досвідом, який фемінізм переосмислив і засвоїв із історії європейського модернізму. Симптоматичним у цьому сенсі треба вважати систематичне звернення феміністок до пізньомодерної історії й епохи *Fin de siècle*. Це ще раз засвідчує, що феміністична критика досі послуговується модерними підходами й лише в другому ешелоні – методами постмодернізму, а також намагається осмислити пройдений шлях через звернення до історії.

На практиці «жіноче письмо» констатує унікальну трансформацію соціокомунікативного дискурсу, адже воно виходить за межі тотального тоталітаризму маскулінної метафори й строгого синтаксису. Також нинішня ситуація демонструє, що у соціокомунікативній репрезентації немає стійких конституативних матриць, а є якості й мовні конструкти, які можуть бути ревалентними. Незважаючи на складні історичні перепетії, пов'язані зокрема із доланням патріархальних стереотипів, «жіноче письмо» впевнено здобуває визнання: попри всі «акти відлучення», Ольга Кобилянська, Леся Українка й Оксана Забужко вже давно звільнені від кон'юктурних нашарувань і вже здобули собі право бути представленими у каноні у повноті своїх естетичних і ціннісних інтенцій, а не у якості спримитивованих компромісних статей «із заввагами». Схоже, нині канонічним стає навіть те, що не вкладається в прокрустове ложе національної традиції, а саме потужні феміністичні наративи й жіноче письмо, про яке тут ідеться.

Зрештою, саме феміністична критика й феміністичне переосмислення літературного канону та соціальної реальності допомогло українській літературі вийти з полону стійкого міфу про свій демократизм, периферійність і домашньовжитковість. Безперечно, у нових обставинах феміністична критика й інтерпретація дійсності є культурним акведуком між Україною і цивілізованим світом.

Усе вищезазначене дозволяє зробити деякі начерки подальших досліджень. Передусім до перспектив належить з'ясування та наукове обґрунтування ролі «жіночого письма» в текстуальних стратегіях постмодернізму і метамодернізму. Поза сумнівом, в умовах стрімкої емансипації та модернізації суспільства жіночий рух набуватиме все більш домінуючих рис. Важливо дослідити текстуальні особливості «жіночого письма», його стратегії і трансформації на шляху від герметичного символізму та маргінальності *Fin de siècle*, до інклюзивності та універсалістської широти нашого часу. Надважливо також визначити місце «жіночого письма» у формотворчих літературних процесах сучасності й окреслити вірогідні шляхи подальшої еволюції. Ще належить з'ясувати, як феномен «жіночого письма» впливає на формування політичних наративів, контекстів і смислів сучасності.

1. Агеєва В. Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму : моногр. / В. Агеєва. – К. : Факт, 2003. – 320 с.
2. Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох / Гарольд Блум ; [заг. ред. Ростислава Семківа] ; пер. з англ. – К. : Факт, 2007. – 720 с.
3. Бовуар С. Друга стать: у 2 т. / Симона де Бовуар. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – 389 с.
4. Мудуре М. Существует ли женская традиция? // Гендерные исследования, 1999. – № 2. – С. 171–178.
5. Павличко С. Чи потрібна українському літературознавству феміністична школа? / Софія Павличко // Слово і час. – 1991. – № 6. – С. 10–15.
6. Фуко М. История безумия в классическую эпоху / М. Фуко. – СПб. : Университетская книга, 1997. – 576 с.
7. Knellwolf C. The History of Feminist Criticism. – Cambridge: Cambridge University Press, 1972
8. Eagleton M. Feminist Literary Criticism / Eagleton M. – Longman, 1991.
9. Moi T. Sexual /Textual Politics: Feminist Literary Theory / T. Moi. – London : Routledge, 1985.
10. Rich A. When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision / A. Rich. – New York: Norton and Co., 1989.
11. Showalter E. The New Feminist Criticism. Essays on Women, Literature and Theory / E. Showalter. – New York: Pantheon Books, 1985.
12. Fokkema D. Historia literaturu, modernizm i postmodernizm / Fokkema D. – Warszawa: Instytut kulturu, 1994.
13. Fetterley J. The resisting Reader // A Feminist Approach to American Fiction. – Bloomington, 1978.
14. Сиксу Э. Хохот медузы / Э. Сиксу // Гендерные исследования. – М., 1999. – № 3. – С. 71–81.
15. Барри П. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / Пітер Баррі; пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. – К. : Смолоскип, 2008. – 360 с. – (Серія «Пролегомени»).

UDC 007 : 304 : 659.3

«Women's letter» as an aesthetic and sociolinguistic phenomenon

Ivanov Mykola, journalist,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, The Institute of Journalism, 36/1, Melnykova St., Kyiv, 04119, Ukraine, e-mail: nox.vertigo@gmail.com

The paper deals with the most important questions of feminist literary criticism. Especially, attention is paid to the dynamic process of feminist literary criticism development, draws the dramatic stages of feminist criticism development and analyses how its theoretical platform has been formed. The author makes an attempt to analyse the rules of feminist criticism development and due to this tries to make a potential prognosis of the future development of the feminist criticism. The article explores the relevance of gender studies in Ukrainian education. The work explores socio-communicative, ideological and philosophical issues of gender studies. An important place in article devoted to the problem of gender presentation. The article examines the ideological clash of the traditional and the modern era.

Key words: *feministic criticism, ginotext, androtex, women reception, ecriture feminine, performative gender identification.*

«Женское письмо» как эстетический и социолингвистический феномен

Иванов Николай

В статье на широком исследовательском фактологическом материале проанализированы магистральные проблемы современной феминистской литературной критики. Основное внимание сфокусировано вокруг феномена ecriture feminine (женского письма) и способах репрезентации феминности в тексте. В исследовании существенный акцент посвящен диалектической динамике становления и развития дисциплины, описаны этапы формирования теоретические платформы феминистской критики, делается попытка сопоставления западных критических практик с аналогичным отечественным опытом. В работе применяются отдельные методы литературной компаративистики и герменевтики, исторический и диалектический методы. Наряду с оценочной стратификации и академической оценкой «женского письма» в статье значительное место отводится структурным культурологическим исследованием, ассоциативным лабиринтам и цепям, выясняют роль феминистской критики в создании современного канона украинской литературы.

Ключевые слова: *феминистская критика, гинотекст, андротекст, телесность, ecriture feminine, гендерная идентификация.*

1. Aheyeva, V. (2003), *Zhinochyi prostir: feministychnyi dyskurs ukrainskoho modernizmu* [Space of Women: Feminist discourse of the Ukrainian modernism], Fakt, Kyiv.
2. Bloom, H. (2007), *Zakhidnyi kanon* [The Western Canon. The Books and School of the Ages], Translated by Semkiv, R., Fakt, Kyiv.
3. Beauvoir, S. (1994), *Druha stat* [Friend to become], Osnovy, Kyiv.
4. Mudure, M. (1999), «Is there a female tradition?», *Gendernyie isledovaniya*, no 2, pp. 171–178.
5. Pavliczko, S. (1991), «Chi is a feministic school of the Ukrainian identity?», *Slovo i chas*, no 6, pp. 10–15.
6. Foucault, M. (1997), *Istoriya bezumiya v klassicheskuyu epohu* [The history of insanity in the classical era], University Book, St. Petersburg.
7. Knellwolf, C. *The History of Feminist Criticism*, Cambridge, Cambridge University Press.
8. Eagleton, M. (1991), *Feminist Literary Criticism*, Longman.
9. Moi, T. (1985), *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*, Routledge, London.
10. Rich, A. (1989), *When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision*, Norton and Co., New York, 1989.
11. Showalter, E. (1985), *The New Feminist Criticism. Essays on Women, Literature and Theory*, Pantheon Books, New York.
12. Fokkema, D. (1994), *Historia literatury, modernizm i postmodernizm*, Instytut kultury, Warsaw.
13. Fetterley, J. (1978), *The resisting Reader*, Bloomington, A Feminist Approach to American Fiction.
14. Siksu, E. (1999), *Smekh meduzy* [The Laugh of the Medusa], *Gendernyie isledovaniya*, Moscow.
15. Barrie, P. (2008), *Vstup do teorii: literaturoznavstvo ta kulturolohiiia* [Entering the theory: literary scholarship and culturology], Translated by Pohynaiko, O., Smoloskyp, Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2017